

# ZAPOMNIANE POLSKIE DWORY I REZYDENCJE NA LITWIE (2)

**W** poszukiwaniu polskich śladów na Litwie dotarłem do „krainy Weyszenhoffów”, tj. do majątków tej rodziny i rodzin z nimi spokrewnionych a położonych w dawnym (przedrozbiorowym) województwie wileńskim (obecnie w rejonie rakiskim obwodu poniewieskiego).

Próbuję, ale daremnie, odnaleźć atmosferę i krajobrazy zawarte w powieściach i nowelach Józefa Weyszenhoffa. Dwór w Jużyntach (Tarnova, Južintai), w którym pisarz spędził swoje dzieciństwo, jest w ruinie. Dwór w Pokrewniach (Pakriaunys) (należący najpierw do Pac-Pomarnackich, a później do Weyszenhoffów) nie istnieje, a jedyną pozostałością zespołu jest zrujnowany młyn drewniany. Ostał się jedynie dwór w Gaczanach (Gačionys), wzniesiony w 2. poł. XIX w. przez Piotra Rosena, odzyskany w 1991 r. i odrestaurowany starannie przez jego potomka, również Piotra, mieszkającego w Warszawie. Byłem tam gościnnie przyjęty przez rodzinę właściciela. W dworze tym Józef Weyszenhoff miał pisać *Sobola i pannę*.

Dzięki uprzejmości „senunasa” (sołtysa) w Jużyntach, z wyznaczonym przez niego kierowcą, docieram do tylko jemu znanego, a nie oznaczonego na mapach przysiółka Bogdaniszki (Bogdaniškės?), z dawnym (opuszczonym)

dworem Romerów. Położony w gęstym lesie, otoczony zwartą ścianą zarośli, dwór jest drewniany, dwukondygnacyjny. Na pierwsze piętro przedostają się po drabinie. W zdewastowanym wnętrzu przetrwał ładny piec kaflowy. Na ścianie zewnętrznej widoczna jest tablica informująca, że w dworze tym urodził się Mikołaj Romer (1880-1945). Obok, w lesie, stoi zabudowanie gospodarcze. Zachował się też arkadowy, kamienny mostek z żeliwną balustradą i dawną stróżówką (?). Mój kierowca, świetnie obeznany z miejscową topografią, doprowadza mnie bezbłędnie do ustronnego, leśnego cmentarzyka w Pokrewniach, na który bym nigdy sam nie trafił. Przetrwały tu groby Alfonsa Weyszenhoffa (zm. 1867, nagrobek skalkowy z krzyżem) i Adeli Weyszenhoff (zm. 1841, uszkodzona płyta nagrobna). Kilka dni później, wraz z mieszkanką Hanuszyszek (Onuškis), panią Eleną Blaziene, „żywą encyklopedią” okolic, docieram do dworu w Ilzenbergu (Ilzenbergas), po-

Gaczany. Dwór Rosenów 1870 i 1894 r. odzyskany przez potomków właścicieli





Gundele (Gudele). Spichlerz w zespole dworskim Tyszkiewiczów



Wilkiński k. Soleczników. Dwór Dmochowskich 1847 r. (szkoła polska)



Uzspole. Stajnia w zespole dworskim Ogińskich – Sopiokol 1. poł. XIX w



Biały Dwór (Baltadvaris). Ruiny zamku Giedroyciów. XVI/XVIII w. z drewnianym zadaszaniem

łożonego tuż przy granicy z Łotwą (pominięty przez R. Aftanazego, wymieniony w przewodnikach J. Kucharskiej i T. Krzywickiego). Dwór ten prawdopodobnie wznosił inżynier niemiecki budujący linię kolejową do Petersburga i nazwał go imieniem żony Ilzy. Przed I wojną światową dobra należały do Dymśzów. Neoklasycystyczny dwór z 2. poł. XIX w. jest parterowy, w części środkowej (dekorowanej pilastrami i trójkątnym frontonem) piętrowy. Gruntownie przebudowany za czasów sowieckich, gdy był pensjonatem dla notabli. Obecnie nie jest użytkowany, ale pilnowany przez mieszkającego w nim stróża. Jest nieźle utrzymany, ale wewnątrz są tylko puste sale. W głębokich chaszczach przetrwało kilka zabudowań gospodarczych, wzniesionych z kamienia polnego. Z trudem odnalazłem zrujnowaną kaplicę grobową (?) właścicieli, z której przetrwały tylko mury obwodowe, ukryte w zaroślach. Elena Blaziene oprowadzała mnie po Hanuszyszkach, gdzie przetrwał zrujnowany pałac Komarów, wraz z zabudowaniami gospodarczymi i odległym o 1 km cmentarzem dworskim, z okazałym pomnikiem Komarów – obecnie bez inskrypcji. W miejscowym domu kultury, w którym pełni funkcję „kulturalno-oświatowej”, w jednej z jego sal, zgromadziła różne pamiątki i materiały, dotyczące głównie rodu Komarów.

Kolejnym celem wyprawy było Uzspole (Ušpaliai), położone obecnie w rejonie i obwodzie Uciana (nie uwzględnione przez R. Aftanazego, wymienione w obu przewodnikach). Była to najpierw własność Ogińskich (później Sapiehów, a na koniec – po konfiskacie dóbr za udział Eustachego Sapiehy w powstaniu listopadowym – w rękach rosyjskich). Z zespołu dworskiego Sapiehów zachowały się dawne stajnie – budynek klasycystyczny, dekorowany pilastrami i boniowaniem (dobrze zachowany, ale nie ma w nim wspomnianego w przewodnikach muzeum).

W pobliżu przetrwał zespół dawnych obór, o kształcie podkowy i kamienny spichlerz, a nieco dalej – młyn wodny z 1836 r., wzniesiony z kamienia polnego. W pobliżu drogi z Malatów do Wilkomierza (2 km na prawo od drogi, za Widziniszkami) zachowały się ruiny i umocnienia ziemne zamku Giedroyciów



Biały Dwór (Baltadvaris). Ruiny zamku Giedroyciów. XVI/XVIII w.

w Białym Dworze (Baltadvaris), wzniesionego w 2. poł. XVI w. Położony na wzgórzu, w zakolu rzeczki Siesartis zamek (pominięty przez R. Aftanazego, wspomniany w obu przewodnikach) otoczony był fortyfikacjami bastionowymi. Zachowały się fundamenty i mury przyziemia zamku, nakryte obecnie drewnianą konstrukcją zabezpieczającą. Zbliżając się sądziłem, że jest to stodoła. W najwyższym miejscu wałów stoi pomnik z inskrypcją litewską. Ruin nikt nie pilnuje, choć jest tam zamieszkała chata (w czasie mego pobytu zamknięta).

2 km w lewo od drogi z Jaszun do Turgieli na Wileńszczyźnie znajduje się dawny majątek Dmochowskich w Wilkiliskach (Vilkiškes), z ich dworem (pominiętym przez R. Aftanazego, wymienionym w obu przewodnikach). Drewniany dwór jest w dobrym stanie (mieści się w nim szkoła z polskim językiem wykładowym) – parterowy, z piętrową częścią środkową i czterosłupowym gankiem, na wysokich kamiennych suterrenach. Zwraca uwagę bogata ornamentacja nadokienników i zadaszonej części środkowej. Przetrwiała stara klatka schodowa z drewnianą balustradą, a na piętrze (w trzech salach) zabytkowe, ornamentowane piece, stare drzwi i gzymsy podsufitowe. Przy drodze prowadzącej do dworu stoją dwa zabudowania gospodarcze (dawna obora [?], kamienna, z ceglanyimi szczytami oraz zrujnowany budynek kamienny pozbawiony dachu).

Około 20 km na zachód od Pren, 5 km w lewo od drogi do Mariampola, znajdują się pozostałości zespołu dworskiego Tyszkiewiczów w Gudelah (Gudeliai) (pominięte przez R. Aftanazego i J. Kucharską, wymienione przez T. Krzywickiego). Przetrwiał stary spichlerz, dwukondygnacyjny, wzniesiony z cegły i kamienia polnego (z dobudowaną częścią nowszą). W pobliżu cztery zrujnowane zabudowania gospodarcze (drewniane i murowane). W pobliżu kościoła stoi ceglany budynek, zapewne z czasów tyszkiewiczowskich, z ozdobną facjatą. Na koniec wspomnieć trzeba o dawnym dworze Tyszkiewiczów w miasteczku Żeźmory (Žiežmariai), w rejonie Koszedary (3 km w lewo od szosy Wilno-Kowno). (Dwór pominięty jest przez R. Aftanazego i w przewodniku J. Kucharskiej, wymieniony natomiast w przewodniku T. Krzywickiego). Murowany dwór, wyglądający z daleka na dobrze utrzymany, stoi w niedostępnym parku, otoczonym wysokim płotem. Prowadzi do niego żeliwna brama, zamknięta na solidną kłódkę. Nie udało mi się uzyskać informacji o użytkowniku. Dwór jest parterowy, z czterokolumnowym portykiem. Okna elewacji głównej dekorowane są ostrołukowymi obramieniami. Dwór wznosił (dla Benedykta Tyszkiewicza) architekt Wawrzyniec Cezary Anichini (twórca m.in. kościoła w Czerwonym Dworze k. Kowno), na fundamentach pałacu Pocięja, rozebranego w 1841 r. Do dworu dochodzi się szosą, wychodzącą z rynku w Żeźmorach w kierunku południowym. Po drodze mija się ceglany parterowy budynek o charakterze dworku, z portykiem wspartym na czterech otynkowanych kolumnach. Prawdopodobnie budynek ten należał do zespołu dworskiego. ■



Żeźmory dwór Tyszkiewiczów poł. XIX w. Architekt Wawrzyniec Cezary Anichini (na fundamentach dworu 2. poł. XVIII w.)



Iłżenberg. Dwór Dymiszów 2. poł. XIX w. po 1945 r. pensjonat dla notabli, obecnie nieużytkowany, choć pilnowany przez stróża



Bogdaniszki. Most i stróżówka (?) w zespole dworskim Romerów



Gudele. Spichlerz w zespole dworskim Tyszkiewiczów